

Ерфан В.Й., Вінце О.Й.

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ НА ДИНАМІКУ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ

У статті висвітлено та подано людський капітал, який є ключовим фактором у соціально-економічному розвитку країни, підвищенні конкурентоспроможності національної економіки і забезпеченні належного добробуту домогосподарств, так як, умовою необхідною для прогресу України є формування потужного економічного потенціалу та його реалізація через підтримку реального економічного зростання. Цей процес, серед інших аспектів, базується на ефективній мінімізації безробіття та спрямованості суспільства на досягнення повної зайнятості.

В перспективі, Україна стоїть перед важливим завданням відновлення та зміцнення людського капіталу у післявоєнний період. Внаслідок війни зруйновано тисячі виробничих об'єктів та мільйони робочих місць, а деякі з них вже ніколи не будуть відновлені. Однак вимоги щодо конкурентоспроможності вимагають не лише відновлення старих виробничих можливостей, стандартів і технологій, але й формування нового покоління працівників, здатних ефективно працювати в сучасних інформаційних та технологічних умовах. Це передбачає важливе наповнення українського економічного середовища відповідним рівнем кваліфікованих трудових ресурсів.

Ключові слова: війна, економічна міграція, депопуляція, працевлаштування, фреймворк.

Постановка проблеми. Міграція населення є необхідним результатом глобалізаційних процесів та виражає об'єктивний характер. У сучасних умовах і, ймовірно, і в майбутньому, неможливо припинити або стримати міграційні процеси, особливо в умовах демократії, не говорячи про війну. Однією з ключових причин цього явища в Україні, у довоєнний період, були: сучасні тенденції глобального економічного розвитку, впровадження нових технологій, цифровізація економіки, розширення впливу світових транснаціональних корпорацій та полегшення процедур перетину кордонів, зокрема отримання статусу країни-члена ЄС для українців.

У сучасному світі активне та мобільне населення, завдяки різним економічним та соціальним факторам, найімовірніше буде змінювати своє місце проживання не лише в одній, але, можливо, в декількох країнах, де існують найбільш комфортні умови.

Основну роль у цих міграціях відіграють зайнятість населення та якість його життя. Країни, що пропонують сприятливі умови, будуть вітати іммігрантів, зокрема через

проблему депопуляції населення. Хоча економічні фактори є головною причиною міграції у світі, досить значними тепер стали міграції, викликані війнами, збройними конфліктами, екологічними та техногенними катастрофами.

Мета статті полягає у дослідженні впливу міграційних потоків та втрат людського капіталу, зокрема в контексті міграції робочої сили, як важливого фактору, що створює значні ризики для ефективності соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій – перш за все аналіз цих втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації свідчать, що проблеми, пов'язані з міграційними процесами, привертати увагу багатьох українських науковців. Зокрема, питання міграції робочої сили стали об'єктом досліджень таких вчених, як Н. Бортник, О. Гриценко, А. Задой, Т. Камінська, В. Козик, С. Мельник, А. Сухоруков, С. Фомін, В. Тарасевич, Л. Шевченко. Теоретичні засади зовнішньої міграції висвітлені у працях Е. Лібанова, О. Малиновської, О. Піскуна, М. Шульги.

Питання впливу міграційного капіталу на національний економічний розвиток досліджувались в роботах А. Гайдуцького, І. Кукурудзи, К. Кравчука та інших дослідників, які внесли значний вклад у наукову основу для подальших розвідок з цієї тематики.

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених міграційній діяльності, сучасна політична, економічна та соціальна ситуація в

© **Ерфан В.Й.** кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі, ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, e-mail: vitalii.erfan@uzhnu.edu.ua

Вінце О.Й. аспірант, ДВНЗ “Ужгородський національний університет”, e-mail: ottilo.vintse@uzhnu.edu.ua

країні вимагає пошуку нової оптимальної моделі та ефективних шляхів її забезпечення. Це стосується окремого напрямку, який, зауважимо, не отримав достатнього вивчення в науковій літературі.

Результати дослідження. Російська агресія проти України, що призвела до військових дій, розпочатих російськими військами 24 лютого 2022 року, викликала трагічні наслідки для цивільного населення в різних частинах країни, включаючи загибель та травмування. Багато об'єктів критичної інфраструктури були знищені або піддані порушенню функціонування, а цивільні об'єкти масово постраждали.

Ці воєнні події викликали значний розмір міграції, згідно з прогнозами Ради ЄС, що може призвести до скорочення чисельності населення України на 24 – 33%, залежно від тривалості воєнних дій та стабільності інфраструктури. За офіційними даними, з початку активної фази збройної агресії РФ, кількість населення України зменшилася на 6,7 млн. осіб. Внаслідок цього змінилася структура населення за віком і статевими групами, і спостерігається зменшення частки молоді віком до 20 років та жінок продуктивного віку.

Виїзд громадян України за кордон відбувався постійно і не припинявся, включаючи період до окупації Криму та частини Донбасу. За даними Opendatabot, в період з 2011 по 2013 рік виїхали та не повернулися 1,4 мільйона українців. Упродовж 2014 – 2021 років ця кількість збільшилася на додаткові 1,3 мільйона осіб. Регулярні опитування агенції Gallup у період з 2010 по 2020 рік показували, що від 21% до 25% населення України виражали бажання виїхати за кордон. У 2021 році ця частка зросла до рекордних 35%. Таким чином, в 2022 році спостерігалася значна масова еміграція українців, викликана, переважно, війною, яка виступила катализатором для тих, хто вже прагнув виїхати. Основні причини еміграції традиційно включають прагнення до самореалізації та бажання отримувати вищі доходи. Це явище є типовим не тільки для українців, але й для представників інших національностей. Наприклад, в Європейському Союзі 17% населення виражають бажання змінити країну проживання. У Польщі еміграція не припиняється, а навіть посилюється. За даними Євростату, з Польщі за період 2014 – 2021 років емігрувало навіть більше осіб, ніж з України – 1,7 мільйона. Організація економічного співробітництва та розвитку зафіксувала, що поляки є лідерами з еміграції в більшість Скандинавських країн, а в Нідерландах

і Норвегії вони становлять близько 15% усіх іноземців [1].

Автори виокремили основні напрямки міграційних потоків в Україні, які включають:

1. Трудова міграція:

- еміграція в країни з високим рівнем оплати праці, де українці можуть знайти більш вигідні робочі умови.

- сезонна трудова міграція для роботи в сферах сільського господарства, будівництва, або інших сезонних галузях.

2. Сімейна міграція:

- переселення за кордон для об'єднання з родинами, які вже перебувають або проживають в інших країнах.

- міграція на основі сімейних зв'язків та стосунків.

3. Політична міграція:

- еміграція через політичні або громадянські конфлікти в Україні, де особи шукають безпеку та захист у інших країнах.

- зміна місця проживання для уникнення переслідувань або небезпеки.

4. Навчальна міграція:

- міграція для навчання за кордоном, яка включає студентів, аспірантів та інших осіб, що отримують освіту за межами країни.

5. Економічна міграція:

- міграція для роботи в іноземних компаніях або стартапах.

- залучення іноземного капіталу та інвестицій в економіку України.

6. Біженці та переміщені особи:

- еміграція осіб, які шукають притулок та захист від військових конфліктів, природних катастроф чи інших небезпек.

7. Пошук кращого життя:

- міграція через пошук кращих економічних, освітніх та соціальних можливостей в інших країнах.

Зрозуміло, що ці напрямки можуть взаємодіяти, а одні особи можуть обирати міграцію з кількох причин одночасно. Динаміка міграційних потоків визначається різними факторами, такими як економічна стабільність, політична ситуація, освітні можливості та інші соціокультурні та економічні чинники.

Автори деталізують економічну міграцію, яка включає в себе різні аспекти, які пов'язані з рухом праці та капіталу між країнами. Це включає еміграцію українських громадян за кордон для отримання роботи в іноземних компаніях або стартапах, а також приваблення іноземного капіталу та інвестицій в економіку України.

1. Міграція для роботи в іноземних компаніях або стартапах:

- іноземні робочі місця, де українці обирають роботу в іноземних компаніях або створення власних стартапів за кордоном, приваблені більш високими зарплатами, більш широкими можливостями кар'єрного зростання чи конкретними проектами та ідеями.

- трансфер технологій та знань, де економічна міграція також сприяє обміну технологіями, навичками та знаннями між різними країнами, що сприяє розвитку глобальної інноваційної сфери.

- підвищення конкурентоспроможності, де вибір роботи або створення бізнесу в іноземній компанії може покращити конкурентоспроможність українських спеціалістів і підприємців на світовому ринку.

2. Залучення іноземного капіталу та інвестицій в економіку України:

- прямі інвестиції, де залучення іноземного капіталу в економіку України саме через прямі інвестиції сприяє створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищенню виробничого потенціалу.

- партнерства та співпраця, де економічна міграція стимулює розвиток міжнародних партнерств та співпрацю між компаніями, що в свою чергу сприяє обміну досвідом, технологіями та кращими практиками.

- розширення глобальних зв'язків, де притягання іноземних інвестицій допомагає Україні збільшити свою присутність на глобальному ринку та розширити свої економічні зв'язки.

Розгортання повномасштабної війни змінило правила гри в багатьох аспектах нашого життя, і трудове працевлаштування не виняток. Багато з опцій, які були доступні кандидатам до 24 лютого, втратили свою актуальність. Проте це не означає, що знаходження роботи в умовах війни стало неможливим. Навпаки, щодня з'являються нові можливості для тих, хто втратив роботу та потребує допомоги у пошуку.

Підприємства, так само, як і люди, поступово пристосувалися до нових умов життя. Багато компаній, змінивши свої підходи до роботи або навіть стратегію, продовжують розвиватися та розширювати свої команди. Особливо ІТ-сектор зазнав мінімальних втрат. Найм в цій сфері практично не зупинявся, і наразі існує значна кількість вакансій як для технічних, так і для нетехнічних посад в ІТ-компаніях. Також спостерігається значна кількість можливостей для роботи в міжнародних організаціях, таких як International Medical Corps чи International Rescue

Committee. Ці організації активно входять на український ринок та відкривають офіси у багатьох містах, активно розшукуючи спеціалістів різних напрямків.

У основному, всі рекомендації щодо ефективного пошуку роботи, які діяли до початку війни, залишаються актуальними. Однак зараз потрібно вкласти більше зусиль. Якщо раніше на 20 відправлених резюме можна було очікувати приблизно 5 відповідей, то наразі можливо отримати лише одну відповідь з того ж обсягу заявок. З іншого боку, багато компаній не можуть швидко закрити вакансії, адже отримують велику кількість нерелевантних заявок від спеціалістів, які не відповідають їхнім вимогам. Це вказує на те, що існує невідповідність між рівнем вакансій та рівнем кваліфікації кандидатів.

У початкові дні повномасштабного вторгнення, багато іноземних компаній висловили готовність приймати на роботу українців, при цьому деякі навіть надавали громадянам України пріоритет перед іншими кандидатами. У цей період також було запущено безліч ресурсів, де розмішувалися актуальні вакансії для українців як за кордоном, так і в режимі віддаленої роботи. Хоча активність допомоги трошки знизилась зараз, іноземні роботодавці залишаються відкритими до українських працівників, оскільки вони вже засвідчили себе як працьовиті та кваліфіковані фахівці. Крім того, деякі країни впровадили урядові програми підтримки для підприємців, які наймають біженців з України.

Міжнародні фонди, організації та програми активно співпрацюють з українськими підприємствами та розпочинають ініціативи з метою стабілізації ситуації в різних сферах українського суспільства. Одним із напрямків таких ініціатив є підтримка у пошуку роботи та перекваліфікації.

До прикладу, ряд дійючих, наразі, проекти:

“Women For The Future” – цей проєкт призначений для допомоги українкам, які втратили роботу чи дохід через війну. У межах проєкту жінки отримують можливість отримати важливі навички на курсах з самозайнятості та успішного працевлаштування, групові та індивідуальні кар'єрні консультації, а також можуть приєднатися до закритої спільноти учасниць [3].

“Твоя кар'єрна перемога” – цей проєкт спрямований на допомогу українській молоді у професійному розвитку та пошуку роботи в ускладнених умовах. У межах проєкту можна приєднатися до онлайн-спільноти активної

молоді, відвідати корисні вебінари, отримати консультаційну підтримку та дізнатись про актуальні вакансії для молоді [4].

“Work Stability for Ukrainians” – цей проєкт розроблений для створення нових професійних можливостей для тих, хто втратив джерела доходу через війну. Зокрема, на базі кар’єрної платформи Harry Monday створено цифрові інструменти, які спрощують процес вибору компанії та відгуку на вакансії. До проєкту уже долучено понад 250 компаній, які відкрили більш як 3000 вакансій [5].

Економічна міграція може бути вигідною для всіх сторін – для працівників, які отримують нові можливості, та для країн, які залучають нові ресурси, знання та капітал. Однак, важливо враховувати ефективний регулятивний фреймворк для збереження балансу та захисту інтересів всіх сторін.

Але потенційні небезпеки є, для держави впершу чергу, оскільки саме суспільство наділило її повноваженнями з підтримки економіки та інфраструктури.

Перша загроза полягає в збільшенні термінів заповнення вакансій на підприємствах. Внаслідок еміграції та старіння робочих ресурсів протягом трьох-шести місяців, в залежності від галузі економіки, компанії не можуть замінити вакансії. Це впливає на строки виконання замовлень і доходи компаній.

Як результат, виникає друга загроза – примусове збільшення зарплат для персоналу, причому значно перевищуючи рівень інфляції. Зарплати є ключовим елементом витрат бізнесу, і якщо вони непередбачувані, бізнес починає розглядати опції автоматизації чи переміщення в інші країни. У 2023 році інфляція в Україні склала всього 5,1%, тоді як зарплати зросли практично на 23%. Наприклад, в Німеччині інфляція становила 5,9%, а зарплати зросли тільки на 6%. Влада повинна розглядати способи забезпечення доступу до робочої сили, щоб мінімізувати прояви перших двох загроз і запобігти бізнесу думати про “еміграцію” виробництва. Якщо бізнес не може швидко знайти українця за прийнятні кошти, він повинен мати можливість швидко залучити іноземця.

Якщо цього не вирішити, може виникнути третя загроза – автоматизація виробництва. Зараз багато говориться про модернізацію та цифрову трансформацію. Але для влади це є справжнім викликом, оскільки автоматизація може призвести до зменшення податків і внесків. Наприклад, якщо раніше на підприємстві було десять працівників, то після автоматизації їх може залишитися п’ять. Як наслідок, бюджет

втратить податки, зокрема податок на доходи фізичних осіб і єдиний соціальний внесок, з п’ятох звільнених осіб.

Україну чекає значна автоматизація та роботизація, оскільки бізнес шукатиме рішення для компенсації дефіциту робочої сили. На сьогодні в Україні менше 10 промислових робіт на 10 тисяч працівників. Для порівняння, за даними Міжнародної федерації робототехніки (IFR), на початку 2023 року в Німеччині вже більше 400 промислових робіт на 10 тисяч працівників, в Чехії – 190, а в Польщі – майже 70 робіт. Однак, це може стати серйозною економічною проблемою для української влади, особливо в умовах війни [6].

Автори проаналізували динаміку масових переселень за останні роки і результат вражає.

Міністерство закордонних справ повідомило, що станом на 21 червня 2023 року кількість українців, що перебувають за кордоном, складає 8 мільйонів 177 тисяч осіб. За період до 1 лютого 2023 року, тобто за менше ніж 5 місяців, ця цифра збільшилася на практично 188 тисяч осіб.

Більш як половина українців, які знаходяться за кордоном, проживає у трьох основних країнах: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6% та США – 11%. Помітну кількість громадян України також можна знайти у Чехії – 7,9%, Італії – 5%, Канаді – 4,9%, Іспанії – 3,4% та Ізраїлі – 2,75%.

Практично 63% українців за кордоном є повнолітніми, 22% - це діти до 18 років, а вік 15% осіб не визначено.

Важливо відзначити, що тільки один із шістнадцяти українців за кордоном є зареєстрованим на консульському обліку. За даними на 21 червня 2023 року таких громадян є трошки більше 493 тисяч, і 88% з них – повнолітні (працездатне населення).

Ця інформація вказує на те, що практично 20% населення України, яке було присутнє до 24 лютого 2022 року, наразі перебуває за кордоном через воєнний конфлікт.

Проте, в Україні великим викликом є “економічні втрати” на ринку праці внаслідок вивезення “інтелектуальної” складової робочої сили. Ці втрати суттєво впливають на перетворення ринку праці та проявляються через:

- втрати кваліфікованих фахівців, які мають стратегічне значення для країни, таких як науковці, інженери, програмісти та медичні працівники;
- неповернені втрати значних інвестицій, вкладених у освіту та гублення кадрів, разом із результатами їхньої майбутньої творчої діяльності;

- обмеження можливостей розвитку сучасних секторів виробництва та заважання національному науковому прогресу [7].

Але, разом з тим, автори дійшли згоди з приводу певних переваг для країн, які втрачають своє населення через міграцію. Повертаючись до своїх країн, емігранти приносять свої заощадження, які вони можуть вкласти у власний бізнес. У країнах-місцях прийому іммігранти сприяють нормальному функціонуванню деяких трудомістких галузей, які можуть стикатися з недостатнім попитом серед внутрішнього населення. Зокрема, у деяких країнах вже так висока частка іноземних працівників у певних галузях (понад 30%), що вони стають необхідними для нормального функціонування [8].

Ще одна перевага для країн-місць прийому полягає в тому, що завдяки кваліфікованим кадрам із-за кордону, вони економлять кошти на навчання власних фахівців в країні. Більше того, такі працівники вже мають досвід роботи і вже позначилися позитивно на своїх попередніх робочих місцях.

Країни, які виступають експортерами робочої сили, також отримують перевагу в скороченні безробіття в їхній країні. Різні дослідження в цьому напрямку свідчать, що відтік частини трудових ресурсів позитивно впливає на ринки праці, підвищуючи середні доходи найбільш вразливих верств населення.

Одже, регулювання трудової міграції в економічному аспекті включає такі заходи:

1. сплата мита іммігрантом за працевлаштування – зобов'язання іммігрантів сплачувати мито за можливість працевлаштування.

2. переваги для інвесторів-іммігрантів – підтримка першочергового прийому іммігрантів, які вкладають кошти в економіку приймаючої країни.

3. податок на підприємців, які використовують працю іммігрантів – застосування податку до підприємств, які користуються працею іммігрантів.

4. обмеження часу перебування іноземних робітників – встановлення обмежень на тривалість перебування іноземних робітників у даній країні.

Висновок і перспективи подальших досліджень. З врахуванням викладених підходів, слід відзначити, що органи державної влади, навчаючись із зарубіжного досвіду та враховуючи досягнення українських науковців, повинні активно зміцнювати свою

координаційну роль у сфері управління міграційними процесами. Це передбачає розробку та впровадження державних програм, спрямованих на підвищення позитивного впливу міграційних процесів на соціально-економічний розвиток країни, а також сприяння уповільненню темпів депопуляції та стабілізації якісного та кількісного складу населення.

Жахливі воєнні події та значний масштаб міграції суттєво вплинули на соціально-економічну ситуацію та демографію країни і це факт.

Автори наводять лише деякі наслідки, які виникли в результаті вказаних змін:

1. демографічні зміни: зменшення чисельності населення, зокрема в таких значних масштабах, що призвело до значних демографічних змін, а саме зменшення частки молоді та продуктивного населення, що вже вплинуло на економічний розвиток та соціальну стабільність.

2. економічні виклики: велика міграція та зменшення чисельності створили виклики для економіки, тобто зменшення робочої сили призвело до дефіциту робочої сили в різних галузях економіки, що вплинуло на виробництво та ринок праці.

3. соціальні та культурні зміни, так як масштабна міграція викликала соціальні та культурні зміни в приймаючих країнах, а також серед самого мігруючого населення і це, в свою чергу, вплинуло на взаєморозуміння.

4. гуманітарна криза, зміни в структурі населення та масштабна міграція призвели до гуманітарної кризи, зокрема, створення потреб у житлах, харчуванні, медичному обслуговуванні та інших базових потребах.

5. політичні наслідки: велика кількість мігрантів стала викликом для політичних систем, особливо у тих країнах, куди вони направляються, що призвело до напруги у суспільстві та викликати політичні зміни.

Важливо враховувати, що це лише загальні тенденції, і реальні наслідки залежатимуть від конкретних обставин та дій, які будуть прийняті національними та міжнародними владами для вирішення ситуації.

Виокремлення людського капіталу як ключового фактора соціально-економічного розвитку покладає під собою широкий спектр аспектів та важливих взаємозв'язків, що визначають економічний ландшафт країни в контексті глобальної конкуренції та економічної стійкості:

1. Фундаментальне значення людського капіталу. Людський капітал включає в себе не лише фізичні та інтелектуальні ресурси, але й

емоційні та соціальні виміри, які визначають здатність суспільства адаптуватися та реагувати на виклики. Зростання кількості освічених, здорових та мотивованих громадян сприяє формуванню різноманітної та інноваційної суспільної структури.

2. Взаємодія економічного потенціалу та зайнятості. Формування міцного економічного потенціалу є передумовою для реального економічного зростання. Збільшення кількості висококваліфікованих фахівців та їх активне використання у виробництві сприяє інноваційному розвитку та підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Зростання зайнятості, особливо повної зайнятості, є ключовим фактором для підтримання стабільного економічного росту.

3. Мінімізація безробіття і соціальна стабільність. Мінімізація безробіття не тільки забезпечує економічний розвиток, але й сприяє соціальній стабільності. Високий рівень безробіття викликає соціальні та економічні проблеми, такі як зростання бідності та нерівності.

4. Важливість освіти та навчання. Система освіти визначає ефективність формування людського капіталу. Інвестиції у високоякісну освіту створюють умови для розвитку креативних та критично мислячих особистостей, які є катализаторами інноваційного прогресу.

У підсумку, ефективне управління та розвиток людського капіталу сприяє створенню динамічного та конкурентоспроможного суспільства, готового відповідати викликам економічного та соціального середовища.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україні потрібні мільйони нових платників податків <https://rozmova.wordpress.com/2024/02/18/andriy-haidutskyi-6/>
2. Як знайти роботу під час війни: 8 доказів, що місія можлива <https://happymonday.ua/znajty-robotu-pid-chas-vijny-8-dokaziv>
3. Стартувала ініціатива Women For The Future для допомоги жінкам у працевлаштуванні та професійному розвитку <https://business.diia.gov.ua/cases/iniciativi/startovala-iniciativa-women-for-the-future-dla-dopomogi-zinkam-u-pracevlastuvanni-ta-profesijnomu-rozvitku>
4. Проєкт для молоді «Твоя кар'єрна перемога» <https://happymonday.ua/event/proyekt-dlya-molodi-tvoya-kar-yerna-peremoga>
5. Work Stability for Ukrainians <https://happymonday.ua/specproject/work-stability-for-ukrainians>
6. За шість років кількість робіт на підприємствах зросла вдвічі <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3812222-za-sist-rokiv-kilkist-robotiv-na-pidpriemstvah-zroslo-vidvici.html>
7. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>
8. Міграційні аспекти трансформації ринку праці в сучасних умовах <https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/12/18.pdf>

REFERENCES

1. Ukrayini potribni mil'yony novykh platnykiv podatktiv [Ukraine needs millions of new taxpayers]. (n.d.). Retrieved from: <https://rozmova.wordpress.com/2024/02/18/andriy-haidutskyi-6/> [in Ukrainian].
2. Yak znayty robotu pid chas viyny: 8 dokaziv, shcho misiya mozhlyva [How to find a job during the war: 8 proofs that the mission is possible]. (n.d.). Retrieved from: <https://happymonday.ua/znajty-robotu-pid-chas-vijny-8-dokaziv> [in Ukrainian].
3. Startovala initsiatyva Women For The Future dlya dopomohy zhinkam u pratsevlashtuvanni ta profesijnomu rozvytku [Women For The Future initiative launched to help women find employment and professional development]. (n.d.). Retrieved from: <https://business.diia.gov.ua/cases/iniciativi/startovala-iniciativa-women-for-the-future-dla-dopomogi-zinkam-u-pracevlastuvanni-ta-profesijnomu-rozvitku> [in Ukrainian].
4. Proyekt dlya molodi «Tvoya karyerna peremoga» [Project for youth "Your Career Victory"']. (n.d.). Retrieved from: <https://happymonday.ua/event/proyekt-dlya-molodi-tvoya-kar-yerna-peremoga> [in Ukrainian].
5. Work Stability for Ukrainians. (n.d.). Retrieved from: <https://happymonday.ua/specproject/work-stability-for-ukrainians> [in English].

6. Za shist' rokiv kil'kist' robotiv na pidpryyemstvakh zrosla vdvichi [The number of robots at enterprises has doubled in six years]. (n.d.). Retrieved from:<https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3812222-zasist-rokiv-kilkist-robotiv-na-pidpriemstvah-zrosla-vdvici.html> [in Ukrainian].
7. Kil'kist' ukrayintsiv ta yikh mihratsiya za kordon cherez viynu [The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war]. (n.d.). Retrieved from:<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> [in Ukrainian].
8. Mihratsiyini aspekty transformatsiyi rynku pratsi v suchasnykh umovakh [Migration aspects of labor market transformation in modern conditions]. (n.d.). Retrieved from:<https://conf.ztu.edu.ua/wpcontent/uploads/2017/12/18.pdf> [in Ukrainian].

Отримано 22.01.24